JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Niiranen, Anna; Frigren, Pirita

Title: "Tuo Kaari on kyllä ihan mahdoton fantasiapakkaus!" : menestyskirjailijan muotokuva

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Suomen historiallinen seura ry

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Niiranen, A., & Frigren, P. (2022). "Tuo Kaari on kyllä ihan mahdoton fantasiapakkaus!" : menestyskirjailijan muotokuva. Historiallinen aikakauskirja, 120(3), 357-359.

"Tuo Kaari on kyllä ihan mahdoton fantasiapakkaus!"- Menestyskirjailijan muotokuva

Anna-Liisa Haavikko:
Kaari. Kirjailija Kaari Utrion elämä. Siltala 2021.
512 s. ISBN 978-952-234-571-4.

Kaari Utrio (s. 1942) on yksi luetuimmista suomalaisista kirjailijoista, joka on julkaissut pitkän uransa aikana sekä historiallisia romaaneja että tietokirjallisuutta. Monikymmenvuotinen työura on kadehdittavan monipuolinen - Kaari Utrio on "ihan mahdoton fantasiapakkaus", kuten naistenlehti *Jaana* kuvasi uraansa aloittelevaa kirjailijaa 1960-luvun lopulla. Esikoisromaani *Kartanonherra ja kaunis Kirstin* ilmestyi vuonna 1968. Siitä lähtien kirjoja julkaistiin tasaisesti kirja per vuosi -tahdilla. 1990-luvulla Utrio tuli tunnetuksi varhaiskeskiaikaan sijoittuvista tiiliskiviromaaneistaan *Vaskilintu* (1992), *Tuulihaukka* (1995) ja *Yksisarvinen* (2000). Tietokirjoista erityisesti *Eevan Tyttäret: Eurooppalaisen naisen, lapsen ja perheen historia* (1984) oli myyntimenestys ja se on edelleen Utrion tuotannon myydyin teos.

Toimittaja-tietokirjailija Anna-Liisa Haavikon kirjoittama elämäkerta *Kaari: Kirjailija Kaari Utrion elämä* (2021) esittelee Utrion monet eri puolet: kirjailija, historian popularisoija, feministi ja ihmisoikeusaktivisti, kunnallisvaltuutettu, kustantaja, sikarikauppias, pienviljelijä ja taiteilijaprofessori. Ja tietysti vaimo, äiti, isoäiti, tytär, ystävä ja kirjailijakollega - Kaari Utrio on lapsuudestaan lähtien elänyt keskellä verkostoja, joissa ihmiset, kirjat ja kirjallisuus ovat koko ajan kulkeneet rinnalla. Viime vuodet hän on keskustellut lukijoidensa kanssa Facebookissa. Uusia kirjoja ei enää tule, mutta yhteydenpito yleisön ja kirjailijan välillä on siitä huolimatta jatkunut tiiviinä.

Ajankohdallisesti Haavikon uusi elämäkerta osuu hyvään saumaan. Viime vuosina tietokirjallisuudessa on nähty tervetullut naiselämäkertojen buumi, johon myös akateemiset historiatutkijat ovat osallistuneet. Biografisia tai puolifiktiivisiä historiallisia esityksiä on ilmestynyt naistaiteilijoista, -kirjailijoista ja -poliitikoista sekä liikenaisista. Omat elämäkertansa ovat saaneet myös miespuolisten kulttuuri- ja yhteiskuntaelämän silmäätekevien varjoon jääneet vaimot. Utrio ei ole uransa aikana joutunut pimentoon eikä sitä tee uusi elämäkertakaan. Haavikon 500-sivuinen teos tummanpuhuvine, mutta ilkikurisine kansikuvineen - hymyilevä kirjailija pikkusikaria tupruttelemassa - sopii mainiosti jopa isänpäivänä esille nostettujen poliitikko- ja urheilijaelämäkertojen joukkoon.

Haavikon elämäkertateos etenee kronologisesti 1940-luvun alkupuolelta tähän päivään. Kirjassa käydään yksityiskohtaisesti läpi Utrion elämänvaiheet: lapsuus ylemmän keskiluokan kustantajaperheessä, ensimmäinen avioliitto, kolmen pojan syntymät, kirjailijauran alku sekä tietenkin tapaaminen tietokirjailija Kai Linnilän (1942-2017) kanssa, josta tuli Utrion elämänkumppani ja työtoveri vuosikymmenten ajaksi. Kirjailijaparin avioliitto on selvästi muodostanut Kaari Utrion elämän kivijalan. Ammatillista.kateutta ei Haavikon mukaan esiintynyt: Linnilä oli ylpeä vaimonsa menestyksestä ja tuki tätä kaikin mahdollisin tavoin. Monissa taiteilijaavioliitoissa ei näin aina ole ollut. Kauniita ovat kuvaukset Utrio-Linnilöiden joka aamuisista retkistä lähilammelle: verkot laskettiin yhdessä eikä pariskunta koskaan riidellyt kalassa olleessaan.

Juuri toisen avioliittonsa myötä helsinkiläissyntyisestä Utriosta tuli maaseudulle juurtunut kirjailija. Linnilät muuttivat Helsingistä Somerniemelle (nyk. Somero) vuonna 1975. Elämä maalla ei kuitenkaan tarkoittanut eristäytymistä, sillä vierailijoita virtasi ja pariskunta matkusti paljon. Erityisesti pitkät markkinointikiertueet ja puhujavierailut pitivät Utriota tien päällä. Haavikko haluaa korostaa, että Utriolle yleisön kohtaaminen oli itsestään selvä osa kirjailijantyötä, vaikka keikkamatkat ja lukijakirjeisiin vastaaminen veivät valtavasti aikaa. Lukijoiltaan Utrio sai monesti alkusysäyksen sille, mitä kirjoittaa seuraavaksi - ja tuli näin esimerkiksi kypsyneeksi ajatukselle laajentaa kaunokirjallisuudesta tietokirjojen puolelle 1980-luvulla.

Ensimmäisten vuosien aikana Somerniemen kirjailijapari viljeli maata ja kasvatti kotieläimiä omassa Nooan arkissaan. Maatalon töitä kuten teurastusta ja lihan savustamista opiskeltiin kirjoista. Omavaraistalous oli osin taloudellinen pakko, mutta sen korvasi lopulta kustannustoiminta. Talokompleksi laajeni vuosien kuluessa ja Kotirinteeksi nimetystä tilasta tuli monen sukupolven asuin- ja työpaikka. Linnilöiden perustama kustantamo Amanita toimii siellä edelleen. Tilan rakennukset ovat täynnä taidetta ja ennen kaikkea kirjoja. Kirja esineenä, työnteon kohteena ja ihmisiä yhdistävänä tekijänä onkin teoksessa koko ajan läsnä.

Utrion elämänvaiheiden ja uran rinnalla Haavikon kirjassa kulkevat myös suomalaisen kustannusmaailman muutokset. Amanita oli edelläkävijä automaattisen tekstinkäsittelyn ja kuvamateriaalin digitoinnin saralla, mikä antoi maaseudulta käsin toimivalle pienyritykselle merkittäviä alihankintaurakoita ja johdatti erikoistumaan käsityönä valmistettaviin suurikokoisiin kuva- ja tietoteoksiin. Amanita myös avasi Utrion omalle tuotannolle omaehtoisen kustannuskanavan hänen ja Tammen yli 40-vuotisen yhteistyön päätyttyä vuonna 2011. Ero isän, Untamo Utrion perustamasta kustantamasta oli kipeä, mutta väistämätön. Lamavuosina Utrio piti kirjamyynnillään Tammea pystyssä, mutta 2000-luvulla kirjailija sai huomata, että oli kustantamalleen enää lähinnä "välttämätön paha, ei ystävä, kuten ennen"

(s. 450). Kirjailijan asema on totisesti muuttunut paljon Utrion elämän aikana.

Yksi elämäkerran esiin nostama tärkeä teema liittyy naiskirjailijoiden ja -lukijoiden vähättelyyn. Myös Kaari Utrion pätevyys kirjailijana asetettiin uran alussa kyseenalaiseksi: kun menestystä tuli, epäiltiin, että kirjat oli kirjoittanut Untamo-isä. Parhaiten teema nousee esiin, kun puhutaan Kaari Utrion ensimmäisten kirjojen saamasta vastaanotosta. Utrioon lyötiin nopeasti viihdekirjailijan leima ja hänet alennettiin *rouvaspornon* kirjoittajaksi. Utrio ei kuitenkaan koskaan yrittänytkään peitellä sitä, että hänen kirjojensa tarkoitus oli viihdyttää. Romaanien kohderyhmää olivat naiset, "joilla oli kuusi lasta ja kymmenen lehmää hoidettavana" (s. 103). He kaipasivat elämäänsä jännitystä ja romantiikkaa.

Toinen vaikea asia arvostelijoille oli Utrion kaupallinen menestys. Utrio itse ei ole yrittänytkään salata, että hän opiskeli tietoisesti historiallisten menestysromaanien kaavaa ja poimi sieltä reseptin teoksiinsa. Kirjassa oli oltava vetävä juoni, sopiva määrä romantiikkaa ja seksiä sekä karismaattinen pääpari, joiden oli kohdattava vastoinkäymisiä saadakseen tarinan lopussa toisensa. Linnamiljööt, kartanot ja keskiaikaiset kaupungit tarjosivat romaaneille mielikuvitukselliset tapahtumapaikat. Tämä ja teosten myyntiluvut olivat myrkkyä monille kriitikoille, joille kirjallisuuden tärkein tehtävä oli kiinnittää huomiota yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Poliittisesti tiedostavan sivistyneistön ja historiallista viihdettä ahmivan suuren yleisön välillä oli kuilu, joka kuroutui kiinni hyvin hitaasti.

Samaan aikaan Utrio tunnettiin tunnontarkasta lähdetyöskentelystä ja yhteydenpidosta pohjoismaisiin historioitsijakollegoihin - kollegiaalinen keskustelu oli tapa tarkastaa faktat ja karsia anakronismit. Romaanikirjailijana Utrion mottona on ollut professori Jaakko Suolahden lause: "historiallisen romaanin tapahtumien ei tarvitse olla todennäköisiä mutta mahdollisia". Pitkä ajallinen etäisyys on antanut keskiaikaan, uuden ajan alkuun ja autonomian vuosiin keskittyneelle kirjailijalle liikkumavaraa. Varsinkaan keskiaikaan sijoittuvan romaanin kaikkia yksityiskohtia ei voi tarkistaa, koska lähteitä ei yksikertaisesti ole olemassa. Professori Eino Jutikkala olikin aikanaan todennut Utriolle, että tämä "täytti aukkoja". Helppolukuisuuden mutta uskottavan historiallisen asiantuntemuksen yhdistämisestä Utriolle myönnettiin 1973 Valtion kirjallisuuspalkinto teoksesta *Pirita, Karjalan tytär* (1972). Palkintoja ja tunnustuksia tuli myöhemmin lisää.

Haavikko on kirjoittanut teokseensa paljon kiinnostavaa ajankuvaa. Varsinkin 1970-luku näyttäytyy hankalana ajanjaksona. Haavikko kuvaa Utrion, "perintödemarin" kuuluneen niihin kulttuurikentän aktiiveihin, joille ajan ilmapiiri loi paineita olla poliittisesti tiedostava. Utrio nosti epäkohtia esiin, mutta teki sen omalla tavallaan. Hän puhui kirjailijoiden turvatumman toimeentulon puolesta, mutta erityisen lähellä Utriota ovat olleet sukupuolten tasa-arvoon liittyvät kysymykset. Äänekkäästi kantaa ottanut kirjailija sai oman osansa ajan vihapuheesta ja törkypostista. Valtakunnantason politiikassa Utrio oli myöhemmin mukana Tarja Halosen presidentinvaalikampanjassa kansalaisvaltuuskunnan puheenjohtajana. Vähemmän tunnettua on, että Utrio oli myös paikallispoliittisesti aktiivinen. Hän istui vuosina 1980-1988 Someron valtuustossa. Haavikko piirtää Utriosta kuvaa naisena, joka ei mahdu puoluepoliittisesti tai ammatillisesti ennalta-arvattaviin muotteihin.

Utrion romaanikirjailijuuden rinnalla on koko uran ajan kulkenut kansanvalistajan rooli. Tuleva kirjailija opiskeli 1960-luvulla historiaa Helsingin yliopistossa, mutta historiantutkijaa Utriosta ei tullut. Hän on kuitenkin hyödyntänyt koulutustaan niin rakentaessaan kaunokirjallisia maailmankaikkeuksiaan kuin varsinkin tietokirjatuotannossaan. Utriota ovat kiinnostaneet ennen muuta naisten, lasten ja perheen historia sekä kuvaukset eletystä arjesta. Utrion opiskeluaikana nämä aiheet olivat vasta tuloillaan akateemiseen historiantutkimukseen. Hänen voi sanoa toimineen suomalaisena pioneerina esitellessään teemoja suurelle yleisölle.

1980-luvun puolivälissä ilmestyi Utrion ensimmäinen populaari tietokirja *Eevan tyttäret: Eurooppalaisen naisen, lapsen ja perheen historia.* Jopa lammessa oltiin sitä mieltä, että tietokirjan tekeminen aiheesta oli iso riski. Kirjasta otettiin kuitenkin 16 o o o kappaleen painos. Se myytiin loppuun ennen kuin koko teosta oli julkistettu. *Eevan tyttäret* oli myyntimenestys, mutta se sai osakseen myös arvostelua historiantutkijoiden puolelta. Utriota kritisoitiin naisten historian kurjistamisesta, tarpeettoman laajoista yleistyksistä ja jopa virheellisistä tulkinnoista. Moni historianopiskelija on kuitenkin kertonut lukeneensa Utriota ja jotkut ovat jopa kiinnostuneet historiasta hänen kirjojensa ansiosta. Historian popularisoijana Utrio onkin todennäköisesti Suomen menestynein.

Valoisansävyisään elämäkertaan on kudottu mukaan myös mustempia lankoja: näitä ovat Utrion kipuilu ensimmäisen avioliiton päättymisestä ja välimatka kahteen vanhempaan poikaan, teini-ikäisen tytärpuolen kuolema sekä viimeisimpänä Kai Linnilän äkillinen menehtyminen syksyllä 2017. Kirjassa käsitellään rehellisesti myös kirjailija-avioliiton viinanhuuruisia vuosia: Linnilä eteni hyvää matkaa kohti alkoholismia, mutta onnistui tekemään täyskäännöksen ja raitistui pysyvästi. Myös Utrio joutui omakohtaisesti heräämään siihen, miten helposti alkoholi hiipi osaksi luovan työn ammattilaisen elämäntapaa.

Eri vuosikymmenten ja Utrion elämänvaiheiden läpi kuljettava *Kaari* on vetävästi kirjoitettu ja aidosti innostava muotokuva näkyvästä persoonasta. Haavikon elämäkerran voi hyvin lukea, vaikka ei Kaari Utrion tuotantoa tuntisikaan. Se toimii myös ääni kirjana - lukijana

aina mainio Erja Manto. Iso osa kirjan kiinnostavuudesta epäilemättä johtuu siitä, että sen nimi henkilö on elänyt monivaiheisen elämän. Haavikkoa on auttanut myös Utrion laaja kotiarkisto, jonne on talletettu kirjailijan kirjeenvaihtoa perheenjäsenten, kollegoiden ja lukijoiden kanssa, lehtileikkeitä, kirjojen saamat arviot sekä mielipidekirjoitukset. On mahdollista, että osaamaton elämäkerturi olisi saanut samasta aineistoista aikaiseksi sekasotkun.

Utrio on itse sanonut omasta roolistaan ja tuotannostaan: "Olen tarinankertoja, ja pyrin kertomaan tarinani mahdollisimman vauhdikkaasti ja hauskasti. Mikään mitä luon ei elä minun jälkeeni. En sitä odotakaan. Kuitenkin minun on itse arvostettava omaa työtäni ja tehtävä se niin hyvin kuin osaan" (s. 217). On kuitenkin syytä olettaa, että kirjoja luetaan vielä vuosikymmentenkin päästä. Kaari Utrio ei ole naispuolinen Mika Waltari, johon häntä on joskus verrattu. Kaari Utrio on Kaari Utrio - omalla nimellään ja tuotannollaan.

Anna Niiranen, FT, tutkijatohtori
Jyväskylän yliopisto

Pirita Frigren, FT, yhteiskuntahistorian dosentti
Turun yliopisto

Erään suurvallan anatomia

Ari Helo:
Amerikan Yhdysvaltojen historia, Omakustanne 2022. 622 s. ISBN 978-952-94-6019-9

Tähän massiiviseen Yhdysvaltojen historiateokseen Ari Helo on kiteyttänyt vuosikymmenten tutkimustyön tulokset, jotka epäilemättä "neljännesvuosisadan ajan" (s. 11) kestäneessä opetuksessa ovat entisestään kristallisoituneet ja jalostuneet. Monella kertaa ja eri tavoilla suodatetun tietämyksen tuloksena on syntynyt lähemmäs 600 sivua sujuvaa, selkeää ja helppolukuista, jopa nautinnollista tekstiä Yhdysvaltojen pitkästä ja vaiherikkaasta historiasta.

Helon teos etenee kronologisesti alkaen pohjoisen Amerikan asuttamisesta esihistoriallisella aikakaudella, edeten katsaukseen intiaanien historiaan, siirtokuntakauteen ja Yhdysvaltojen perustamiseen. Lännen valloittamisen, sisällissodan, orjuuden lakkauttamisen, maailmansotien ja niiden väliin sijoittuvan "iloisen 1920-luvun" ja sen päättäneen suuren laman, sotienjälkeisen kylmän sodan, "myrskyisän 1960-luvun", "tasa-arvokehityksen rapautumisen kauden, 1969-1999", 9/11-terrori-iskun, Bushin, Obaman ja Trumpin kauden jälkeen Helo päättää teoksensa katsaukseen Bidenin presidenttiydestä. Narratiivin rungon muodostaa Yhdysvaltojen poliittinen historia, tai kuten Helo itse kirjoittaa: "aatehistoriallisesti painottunut Yhdysvaltojen poliittinen historia" (s. 8). Hän tarjoaakin seikkaperäisiä esityksiä eri presidenttien ja aikakausien poliittisista linjauksista, päätöksistä ja ilmapiiristä ylipäätään. Helo ei kuitenkaan pidättäydy ainoastaan tähän, vaan yhtä lailla huomiota saavat tämän omaleimaisesti siirtolaisten kansakunnan talous-, sosiaali- ja kulttuurihistoria, mukaan luettuna arkipäivän historia - ympäristöajattelua unohtamatta.

Yhdysvallat on imperialistinen, kuten kaikki muutkin suurvallat tavalla tai toisella ovat. Yhdysvaltojen asema populaarikulttuurin suurvaltana tekee siitä sen sijaan ainutlaatuisen. Amerikkalaisen musiikin ja elokuvan leviäminen tai "kulttuuri-imperialismi" vauhdittui 1920-luvulla gramofonin yleistyessä soittamaan ennen kaikkea uudentyylistä jazz-musiikkia. Lisäksi Hollywood valtasi aluksi kaikki Yhdysvaltojen filmimarkkinat ja levittäytyi pian myös Eurooppaan, jossa se toimi monessa suhteessa esikuvana muun muassa Ranskan ja Italian elokuvateollisuudelle, diiva-kulttia unohtamatta. 1950-luvulla Yhdysvallat valloittivat maailman uudella musiikkityylillä, rock and rollilla ja sen lukuisilla alalajeilla - periamerikkalaista tuotetta Coca Colaa unohtamatta. Ja tämä rauhanomainen imperialismi jatkaa edelleen väistämätöntä voittokulkuaan.

Ensisijaisesti Yhdysvallat on kuitenkin siirtolaisten kansakunta, jonne kautta historian on muutettu etsimään työtä, hyvinvointia ja toteuttamaan amerikkalaista vaurastumisen unelmaa. Työläisten järjestäytyminen oli Helon mukaan alkanut jo 1840-luvulla naistyöläisten lakkoiluna, ja ensi kertaa se nousi kansalliseksi puheenaiheeksi vuoden 1877 suuren rautatielakon myötä. (s. 315, 316)

Suhtautuminen eri aikakausien erilaisiin siirtolaisiin, kuten esimerkiksi orjiksi maahan tuotuihin afrikkalaisiin 1600-luvulta lähtien, italialaisiin ja muihin eurooppalaisiin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa tai eteläamerikkalaisiin nykyään, on ollut ja on edelleen olennainen osa maan sisäpolitiikkaa. Paradoksaalista tässä on se, että huolimatta mahtipontisesti ja kauniisti kirjoitetusta julistuksesta kaikkien ihmisten tasa-arvosta vuoden 1776 itsenäisyysjulistuksessa, ei tasa-arvo ole koskaan Helon mukaan toteutunut siirtolaisten ollessa kysymyksessä - eikä muidenkaan vähemmistöjen kohdalla. Helo itse kirjoittaa seuraavasti hahmotellen samalla teoksensa punaista lankaa: *"Jos kirjasta haluaa löytää kokoavan teeman, olkoon se, että perustajaisiensä ylevistä ihanteista huolimatta yhdysvaltalaiset ovat aina sortaneet vähemmistöjään. Kaikki vähemmistöt ovat saaneet äänensä kuuluville vain pitkällisen poliittisen taistelun ansiosta. // Naisten ja seksuaalisten vähemmistöjen tasa-arvoisista oikeuksista kiistellään osin edelleen."* (s. 9)

Läpi Yhdysvaltojen historian nähtiin useita yrityksiä parantaa vähemmistöjen oloja. 2020-luvulla reaktio